

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

АНДРУЩЕНКО Л. В.,
кандидат юридичних наук,
професор кафедри права
(Київський кооперативний
інститут бізнесу і права)

УДК 343

СУТНІСТЬ ЯВИЩА «КОРУПЦІЯ» ТА ПРИЧИНИ ЇЇ ІСНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена з'ясуванню сутності корупції та її ознак. Розкриваються основні причини процвітання корупції в Україні, а також здійснюється аналіз прорахунків у стратегії та тактиці боротьби з цим протиправним явищем. Систематизовано основні групи недосконалості норм права, які підвищують вірогідність виникнення корупції.

Ключові слова: корупція, корупційні прояви, держава, органи влади, суспільство, повноваження, чиновник, державний службовець.

Статья посвящена определению сущности коррупции и ее признаков. Раскрываются основные причины процветания коррупции в Украине, а также осуществляется анализ просчетов в стратегии и тактике борьбы с этим противоправным явлением. Систематизированы основные группы несовершенства норм права, которые повышают вероятность возникновения коррупции.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные проявления, государство, органы власти, общество, полномочия, чиновник, государственный служащий.

The article is devoted to clarifying the essence of corruption and its features. Are the main causes of prosperity of corruption in Ukraine, and also carried out an analysis of the errors in strategy and tactics to combat this illegal phenomenon. Summarized the main groups of imperfection of the law, which increases the likelihood of corruption.

Key words: corruption, corruption, state, government, society, authority official, civil servant.

Вступ. З приводу корупції написано багато статей, на цю тему проводяться численні конференції, круглі столи та семінари, розробляються методики боротьби з цим негативним явищем. Всі борці з корупцією настільки сконцентрувалися на процесі, що іноді забувають про сутність явища, з яким здійснюють боротьбу.

Історичні корені корупції, ймовірно, походять від звички робити подарунки. Дорогий подарунок виділяв людину серед інших прохачів та сприяв тому, щоб його прохання було виконано. Тому в первісних суспільствах плата жерцю чи вождю була нормою. По мірі ускладнення державного апарату та посилення влади центрального уряду з'явилися професійні чиновники, які, за задумом правителів, повинні були утримуватися лише за рахунок фіксованого окладу. На практиці ж чиновники прагнули скористатися своїм становищем для таємного збільшення своїх доходів.

Найчастіше під корупцією розуміють отримання хабарів, незаконних грошових доходів державними бюрократами, які вимагають їх у громадян заради особистого збагачення.

Однак у більш загальному сенсі слова учасниками корупційних відносин можуть бути не тільки державні чиновники, але й, наприклад, менеджери фірм; хабара можуть давати не в грошовій, а в іншій формі; ініціаторами корупційних відносин часто виступають не державні чиновники, а підприємці.

Постановка завдання. Корупція – це не явище, що існує саме по собі. Це – одна з ознак неблагополуччя суспільства. Така ж ознака, як, наприклад, наркоманія, проституція, рекет, кумівство. Рівень корупції в суспільстві – аналог температури у хворого. Чим вище рівень корупції у суспільстві, тим більш хворе суспільство. Відповідно, боротися з корупцією – те ж саме, що боротися з температурою у хворої людини. Проте боротися треба не з проявами, а з причинами.

Не завжди вживання ліків, що знижують температуру, сприяє видужуванню організму. Не завжди боротьба з корупцією сприяє видужанню суспільства. Щоб побороти ознаки неблагополуччя, треба лікувати не учасників корупційного процесу (тих, хто дає чи бере хабарі), а причини неблагополуччя у суспільстві.

Якщо подивитися на корупцію як на дії чи бездіяльність людей при перерозподілі ресурсів, то можна побачити, що:

- корупція – це не поодинокий випадок, а постійний процес;
- у корупційному процесі завжди бере участь представник суспільства, представник влади чи якийсь владний (наявний у влади) ресурс, яким представник влади розпоряджається на свій розсуд (кошти, ліцензії, реєстрації, заборони, пільги тощо);
- процес циркуляції ресурсу організований таким чином, що з трьох гілок влади (законодавча, виконавча та судова) дві зосереджені в одних і тих же руках.

Якщо боротися лише з проявами процесу корупції, то корупцію не зупинити. Це все одно, що намагатися боротися з протіканням води від сусідів зверху, відводячи потоки води або замазуючи щілини в стелі.

Явище, причини якого не з'ясовані та неліквідовані, досить легко відроджується. Тому, якщо боротися не з причиною корупції, а з фактами корупції, то при послабленні боротьби корупція природним чином повертається до початкового або ж більшого рівня [1].

Результати дослідження. Зауважимо, що в Україні наявність корупційних проявів перешкоджає процесу демократичних перетворень. Характерними ознаками корупційних проявів є:

- існування тіньової економіки;
- процвітання злочинності;
- недієздатність у забезпеченні правопорядку;
- відсутність реальних інвестицій;
- запекла політична боротьба;
- соціальна напруга тощо.

Знаходячись у тісному взаємозв'язку зі зростанням рівня бідності та нерівності, вплив корупції на пересічних громадян України стає все більш загрозливим. Ті, хто займається практичними питаннями боротьби з корупцією, відзначають, що безпосередній вплив корупції проявляється у підриві суспільної довіри та ослабленні віри у реформи, що загрожує існуванню нових демократичних засад і стабільності у державі.

В Україні широко поширена думка про те, що корупція має глибокі корені і з нею важко справитися. Така думка також виражається у співбесідах, що проводяться з метою аналізу ситуації. Частково таке розуміння пояснюється тим, що:

- немає відчутних позитивних зрушень у цій сфері;
- вплив корупції на громадян країни зростає;
- відсутня офіційна інформація по відповідних питаннях;
- існують чутки: громадянам подобається говорити про корупцію;
- відбувається політизація теми корупції;

– існують несерйозні, а іноді і сенсаційні висвітлення у засобах масової інформації проблем, що стосуються корупції;

– відсутня довіра до Уряду країни.

Значною мірою процес реформування в Україні взагалі і реформи в сфері боротьби з корупцією зокрема розглядаються громадянським суспільством як процес, що задуманий і керується донорами. У зв'язку з цим донорська допомога тут переважно розглядається як процес одержання асигнувань, що не вимагає стійкого розвитку, тому є досить неефективною. Таке сприйняття частково може бути пояснене:

– відсутністю реального політичного прагнення боротися з корупцією;

– недостатністю місцевого потенціалу для здійснення започаткованих реформ;

– незначною участю громадського суспільства у нормативному закріпленні діяльності з боротьби з корупцією.

Основними причинами процвітання корупції в Україні є стала практика у роботі чиновників та старі бюрократичні традиції. Іншими причинами існування корупції є:

– недосконале вітчизняне законодавство;

– неналежний механізм його застосування;

– низький рівень ризику для державних службовців бути покараними за корупцію [2; 5].

Слід підкреслити, що експерти з проблем боротьби з корупцією занепокоєні:

– відсутністю інформації про донорську допомогу та поточні проекти з боротьби з корупцією, зокрема в регіонах країни;

– непоодинокими випадками непрофесійної чи неетичної поведінки окремих представників деяких міжнародних організацій;

– відсутністю прозорості при розподілі фінансових ресурсів;

– розумінням, що іноді донори здійснюють неефективне управління чи виявляють упередження при прийнятті рішень.

Така позиція експертів може бути достатньо коректною щодо процедур, однак інтерпретація результатів є надто вільною. Не враховуються, зокрема, такі суттєві параметри отримуваних оцінок, як:

– наявність стереотипів масової свідомості;

– нечіткість уявлень про корупцію як про політико-правове явище;

– нездатність розрізняти корупцію у приватній та публічній сферах;

– спрощене трактування корупції лише (або переважно) як хабарництва тощо.

Очевидно, що для отримання об'єктивних висновків недостатньо аргументів, побудованих лише на спекуляціях навколо стереотипів масової свідомості. Потрібен вдумливий усебічний науковий аналіз усієї доступної на сьогоднішній день інформації.

З іншого боку, вагомим фактором подолання та попередження корупції в органах державної влади є розроблення відповідної правової бази [3].

Окремо слід наголосити на прорахунках у стратегії та тактиці боротьби з корупцією.

По-перше, недооцінювався і практично не досліджувався стан цієї проблеми, нездовільно аналізувалися результати боротьби з нею та не визначалися пріоритетні напрями протидії цим явищам, не здійснювалося програмно-цільове планування та належне ресурсне забезпечення.

По-друге, на сьогоднішній день все ще немає досконалої правової бази боротьби з корупцією, тоді як ситуація, що характеризує цю сферу, змінюється стрімкими темпами.

По-третьє, повільно вживалися запобіжні заходи, що спрямовані на усунення причин існування корупції.

По-четверте, професійна підготовка працівників правоохоронних органів, які ведуть боротьбу з корупцією, не повною мірою відповідає вимогам часу, серед них наявні переважно молоді фахівці, які не мають відповідного досвіду [4].

Проте, незважаючи на вжиті останніми роками заходи, що направлені на протидію корупції в Україні, досягти помітних результатів у цій сфері не вдалося. Не усунені основні соціально-економічні й інші передумови, що сприяють проявам корупції. Гальмується про-

ведення економічної, соціальної та адміністративної реформ. Діяльність правоохоронних органів здійснюється без достатньої виваженості, наступальності та додержання принципу розподілу функцій та відповідальності. На сьогодні у державі ще не у повній мірі реалізується конституційний принцип рівності громадян перед законом.

Корінним чином змінити таку ситуацію, забезпечивши системну й ефективну діяльність усіх державних органів у протидії корупції, можливо за наявності комплексного та наукового обґрунтування відповідних дій у цьому напрямі.

На жаль, у сучасній Україні міцніють стереотипи терпимого ставлення до корупції. У масовій свідомості основних соціальних груп формується думка, нібито корупційні прояви не завдають шкоди суспільству, тому певні верстви населення обирають відповідні протиправні шляхи розв'язання всіх можливих повсякденних проблем (у такому випадку чесний чиновник пересічними громадянами розглядається як перепона у досягненні мети, а тому викликає роздратування).

Водночас будь-яка боротьба з корупцією має два можливих наслідки:

- позитивні, що дає змогу зменшити чи ліквідувати корупцію;
- негативні, що дає змогу владі модернізувати корупційні процеси.

Сильна виконавча влада контролює діяльність суспільства не стільки з метою розвитку суспільства, скільки в інтересах власного збагачення та забезпечення власної життєдіяльності. Влада всіма силами вишукує так звані фінансові потоки. Вишукує не для того, щоб розширювати їх, а для того, щоб стискати та подрібнювати. У цьому випадку суб'єкти, чий фінансові потоки почали стискати, змушені:

- або сплачувати хабарі, підготовуючи корупцію і підтримуючи її життєздатність;
- або відводити потоки в тінь, в паралельну економіку, зменшуючи податки і збільшуючи платежі олігархічно-клановим формуванням;
- або просто втрачати продуктивність, підвищуючи собівартість і втрачаючи конкурентоздатність як на національному, так і на світовому ринках.

У будь-якому випадку продуктивність вітчизняного суспільства зменшується. У державі постійно знижується ВВП. Проте це дає змогу окремим чиновникам класти до кишені значні суми коштів внаслідок створених «штучних труднощів» [1].

Варто зазначити, що недосконалість норм права, яке підвищує вірогідність виникнення корупції, можна розділити на такі основні групи.

1) Виконання правових норм коштує дорожче, ніж їх невиконання. Існує чітка закономірність, за якою чим більші витрати, що пов'язані з виконанням правових норм, тим вища вірогідність того, що людина просто обмінюватиме на хабар можливість їх невиконання або хоча б зменшення витрат. Деякі дослідники вважають, що будь-який законодавчий акт містить в собі ризики виникнення корупції, оскільки він накладає на людину або соціальну групу певні витрати, які пов'язані з необхідністю виконання правових норм. Зобов'язання витрачати ресурси спонукає людину до того, щоб шляхом змови з чиновником уникнути таких витрат й ухилитися від виконання зобов'язальної норми. До такої категорії належать матеріальні норми, що ставлять перед людиною завищені вимоги, або процесуальні норми, які передбачають застосування санкцій і притягнення до відповідальності. Фактором, що збільшує витрати в процесі правозастосування, можна вважати перехрещення контрольних функцій органів, наділених повноваженнями застосовувати норми правових актів. Наприклад, численність і невпорядкованість перевірок суттєво збільшує втрати для суб'єктів підприємницької діяльності, отже, створює живильне адміністративне та економічне підґрунтя для розвитку корупції.

2) Нечіткі та неоднозначні законодавчі вимоги. Такі характер і зміст правових норм дає посадовій особі можливість обирати різні варіанти поведінки та правозастосування на власний розсуд.

3) Прогалини у чинному законодавстві. Відсутність правових норм, які повинні регулювати поведінку службовця в конкретній ситуації, дає йому можливість діяти на власний розсуд, наділяє його небезпечним правом на адміністративний маневр. Щоправда, необхідно

чітко розрізняти дискреційні повноваження, що надаються з метою ефективного правозастосування, та нормотворчі помилки, в результаті яких виникають прогалини у законодавстві.

4) Широкі дискреційні повноваження (можливості відомчої нормотворчості), які часто зводять до абсурду процес застосування норм законодавчих актів, деформуючи їх дію, принципи та цілі. Правова норма, закладена в законі, має загальний характер: вона розрахована не на конкретні випадки, обставини та ситуації, а на їх загальний різновид. У правовій нормі визначаються загальні правила поведінки людей, внаслідок чого виникає необхідність в існуванні владного органу, що здійснюватиме її практичне правозастосування, деталізацію й адаптацію до реальних ситуацій, випадків та обставин на рівні підзаконних актів. Такі повноваження в адміністративно-правовій науці визначаються терміном «дискреційні повноваження» або «адміністративний розсуд», що створюють ризиковий для суспільних інтересів «люфт» (простір) для довільної поведінки державного службовця та реалізації ним норм закону на власний розсуд. У таких випадках, з одного боку, існує висока ймовірність хабарництва (як купівлі більш вигідного варіанту рішення або поведінки), а з іншого боку, «привласнення держави» як більш масштабного впливу представників бізнесу на процес встановлення правил гри. Така форма корупції, як «привласнення держави», означає підкуп або інші форми зацікавлення суб'єктів нормотворчості (в законодавчій і виконавчій гілках влади) до зміни правил гри на користь певної групи осіб. Органи влади можна вважати «привласненими» у тому разі, якщо вони починають регулювати суспільні відносини з метою переслідування вузькокорпоративних інтересів. Нерідко трапляється так, що в законі – за допомогою оформлення його численними відсилочними нормами та розширення повноважень для відомчої нормотворчості – зумисне закладається та програмується можливість «привласнення держави» на рівні певного органу влади. Проте необхідно чітко розрізняти три головні види дискреційних повноважень:

- дискреційні повноваження, які зумовлені недосконалістю законодавчого акта або нормотворчої техніки;
- доцільні й необхідні дискреційні повноваження, які сконструйовані для більш ефективного правозастосування;
- дискреційні повноваження, які допущені з метою безпідставного делегування владних повноважень на нижчий рівень управління та створення сприятливих умов для адміністративного тиску на суб'єктів і отримання адміністративної ренти.

По суті, дискреційні повноваження надають конкретному чиновнику право й можливість вибору між адміністративними вимогами різного ступеня жорсткості стосовно суб'єктів і при цьому не встановлюють чітких критеріїв того, в яких саме випадках треба встановлювати ті чи інші вимоги. Таким чином, чиновник отримує можливість (абсолютно на законних підставах) обирати менш жорсткий варіант вимоги стосовно суб'єкта в обмін на хабар чи іншу форму подяки за «прихильне ставлення».

Висновки. З огляду на масштабне поширення корупції в системі влади в Україні парламенту треба бути обережним із наданням дискреційних повноважень органам влади нижчого рівня, усувати можливості довільного тлумачення й поліваріантного виконання вимог законодавства та чітко визначати критерії застосування у підзаконних актах різних варіантів вимог (за ступенем жорсткості та масштабами охоплення) стосовно суб'єктів суспільних відносин.

Такий спосіб упорядкування законодавства створить також необхідне нормативне підґрунтя для викорінення корупції у судових органах, які сьогодні, користуючись суперечливістю та неоднозначністю законодавства, можуть у межах правових норм ухвалювати декілька різних за рівнем жорсткості варіантів рішень і у зв'язку з цим займаються здирництвом та стягують хабарі лише за одне – за вибір більш м'якого варіанта судового рішення [5].

Список використаних джерел:

1. Фирсов А. Заметки о коррупции / А. Фирсов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.democracy.ru/article.php?id=577>.

2. Ящембська І. Боротьба з корупцією – шлях до збереження державності / І. Ящембська // Міліція України. – 2009. – № 6. – С. 4–8.
3. Проект «Стандарты доноров по борьбе с коррупцией» (DSACP). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vba.ru>.
4. Кулаковський Р. Сучасні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією / Р. Кулаковський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.
5. Методологічні основи антикорупційної практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kpk.org.ua/images/logo_kom.gif.

КРИСЮК Ю. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
теорії та історії держави і права
(Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки)

УДК 343.2.01(73)

СУЧАСНА ПРАКТИКА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ: ДОСВІД США ТА КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Стаття присвячена особливостям виконання покарань в зарубіжних країнах. Покарання, його сутність і призначення в усіх державах різні. Порівняльний аналіз практики розвинених країн, таких як Німеччина, США, Франція, необхідний для того, щоб виявити характер і цілі покарання в кримінальному праві зарубіжних країн та використати позитивний досвід в процесі реформування пенітенціарної системи в Україні.

Ключові слова: злочин, покарання, кримінальне право, Німеччина, США, Франція, позбавлення волі, пенітенціарна система, ресоціалізація.

Статья посвящена особенностям исполнения наказаний в зарубежных странах. Наказание, его сущность и назначение во всех государствах разные. Сравнительный анализ практики развитых стран, таких как Германия, США, Франция, необходим для того, чтобы выявить характер и цели наказания в уголовном праве зарубежных стран и использовать положительный опыт в процессе реформирования пенитенциарной системы в Украине.

Ключевые слова: преступление, наказание, уголовное право, Германия, США, Франция, лишение свободы, пенитенциарная система, ресоциализация.

The article is devoted to the peculiarities of execution of punishments in foreign countries. Punishment, its essence and purpose of all states are different. A comparative analysis of the practice of developed countries, such as Germany, USA, France, is required to identify the nature and purpose of punishment in criminal law of foreign countries and to use the positive experience in the process of reforming the penitentiary system in Ukraine.

Key words: crime, punishment, criminal law, Germany, USA, France, imprisonment, prison system, resocialization.

